

Renata Biadacz

Politechnika Częstochowska, Wydział Zarządzania
rbiadacz@zim.pcz.pl

GENEZA I EWOLUCJA WEKSLI PRZED 1939 ROKIEM

Streszczenie: Przedmiotem rozważań niniejszego artykułu jest geneza weksla i obrotu wekslowego od momentu jego powstania w połowie XII wieku do lat 30. XX wieku. Celem artykułu jest omówienie przesłanek powstania i zmiany znaczenia weksla, zarys rozwoju prawa wekslowego oraz przedstawienie ujęcia weksla w księgach rachunkowych w okresie międzywojennym. W pierwszej części opracowania przedstawiono rys historyczny powstania weksla i jego rozwoju do lat 30. XX wieku. Druga część zawiera kluczowe wydarzenia rozwoju prawa wekslowego. Rozważania zaprezentowane w części trzeciej eksponują problematykę klasyfikacji weksla i ich ewidencji w Polsce w drugiej połowie XIX i pierwszym dwudziestoleciu XX wieku. Zastosowaną metodą badawczą są studia literaturowe na podstawie wybranych podręczników i opracowań naukowych wydanych w języku polskim na przełomie XIX i XX wieku. Artykuł ma walory poznawcze, ponieważ zawiera syntetyczny przegląd stanu wiedzy o obrocie wekslowym i jego księgowym ujęciu w XIX wieku, który jest określany jako przełomowy okres w rozwoju handlu i przemysłu, techniki i technologii, a co za tym idzie rozwoju rachunkowości, również w Polsce.

Słowa kluczowe: weksel, obrót wekslowy, zobowiązanie wekslowe.

Klasyfikacja JEL: M4, N2, N4.

THE ORIGIN AND EVOLUTION OF BILLS OF EXCHANGE BEFORE 1939

Abstract: The subject of discussion in this article is the genesis of bills of exchange and their circulation since inception in the mid-twelfth century to the 1930s. The aim of the article is to discuss the reasons of establishment of and changes of importance

in bills of exchange, outline the development of legal regulations for these bills, and present an accounting of bills of exchange in the interwar period. The first part of the study presents the historical creation of bill of exchange and its development up until the 1930s. The second part exposes key events in the development of laws regarding bills of exchange. The considerations presented in part three highlight problems in the classification of bills and their records in Poland in the second half of nineteenth century and the first 30-year period of the twentieth century. The applied testing method is literature studies based on selected textbooks and scientific papers published in Poland in the late nineteenth and early twentieth century. The article has cognitive qualities because it contains a synthetic overview of the state of knowledge of bills of exchange trade and its accounting in the nineteenth century, which is referred to as a critical period in the development of trade, industry, technique and technology, and thus the development of accounting, also in Poland.

Keywords: bill of exchange, bill of exchange trade, bill of exchange liability.

Wstęp

Prawo wekslowe jest jedną z nielicznych ustaw, które wywodzą się jeszcze z dwudziestolecia międzywojennego. Wiele jego rozwiązań ma tak naprawdę dziewiętnastowieczną genezę [Lisak 2015]. Od momentu powstania w drugiej połowie XII wieku aż do końca XX wieku obrót wekslowy stale się rozwijał. W dniu 28 kwietnia 1936 uchwalono ustawę wekslową obowiązującą do chwili obecnej [Ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 r.]. Zmiany, jakie zachodziły w XX wieku, spowodowały jednak, że zmieniły się stosunki gospodarcze i okoliczności wystawiania weksli, które znacząco utraciły na znaczeniu. W XIX wieku, gdy weksle wystawiano od ręki, „płacąc” nimi za zakupiony towar czy też za zaciągnięte zobowiązania przy karcianym stoliku, każdy wiedział, co kupił, za ile kupił, ile ma zapłacić i jaka kwota ma zostać wpisana do weksla. Ponieważ weksle były stosowane często, oczywiste było, że ten, kto go wystawił, powinien definitywnie, bez żadnych wymówek, odpowiadać za zaciągnięte zobowiązania.

Weksle były jednym z najważniejszych i najbardziej rozpowszechnionych środków wypłaty w świecie handlowym i nie tylko. Zdaniem E. Pietrzyckiego „w obrotach handlowych wystawia lub przyjmuje się weksle dlatego, ażeby albo swoją wierzytelność od uczestnika, dłużnikiem będącego, ściągnąć, albo aby skorzystać z kredytu, jaki ma sobie przyzwoiony weksel wystawiający u tego, którego on do zapłacenia weksłu wskazuje i obowiązuje, albo na koniec, ażeby skorzystać z kredytu, który wystawiający weksel ma otwarty przez

kogoś trzeciego u tego, który wekslem do zapłacenia sumy został powołanym. Weksli używa się też jako pewnego rodzaju kupowanych i sprzedawanych papierów wartościowych, służących do pewnego umieszczenia kapitału na krótki czas, lub też do wypłaty należności dłużnych w miejscach zagranicznych” [Pietrzycki 1886, s. 26].

Problem badawczy sprowadza się do próby przybliżenia roli, jaką odgrywały weksle od momentu ich powstania w połowie XII wieku do początku XX wieku. Celem artykułu jest zaprezentowanie rozwiązań w zakresie obrotu wekslowego w Polsce na przełomie XIX i XX wieku.

Osiągnięcie tak sformułowanego celu determinuje przyjęcie następującej struktury rozważań:

- przedstawienie zarysu rozwoju obrotu wekslowego;
- zaprezentowanie ówczesnie stosowanego pojęcia weksla i jego klasyfikacji;
- przybliżenie rozwoju prawa wekslowego;
- zaprezentowanie przykładu ewidencji obrotu weksla na podstawie literatury przedmiotu z przełomu XIX i XX wieku.

Do osiągnięcia celu niniejszego artykułu niezbędne było zastosowanie analizy literatury przedmiotu na podstawie wybranych podręczników i opracowań naukowych wydanych w języku polskim na przełomie XIX i XX wieku.

1. Geneza weksla

Weksel, podobnie jak i inne instytucje prawa handlowego, powstał na podłożu określonych stosunków gospodarczych. Jego powstanie datuje się na wiek XII, kiedy to „kupcy, bojąc się utargowane na wielkich targach znaczne sumy przewozić przy sobie, deponowali je w miejscu targu za pewną opłatą u tamtejszego bankiera, za którego kwitem depozytowym, czyli przekazem, odbierali sobie potem odnośną sumę u bankiera w miejscu swego zamieszkania” [Ściborski 1912, s. 75].

Powstanie weksla wiąże się więc z działalnością wymienną bankierów włoskich¹. Był to czas, kiedy z rozpadającego się cesarstwa rzymskiego potwo-

¹ Według Zubelewicza [1846, s. 183] natomiast „wynalazek wekslów przypisują powszechnie Żydom, w czasie ich wygnania z Francji, za panowania Filipa Augusta 1181 r. i Filipa V Wysokiego 1316 r. Schronieni do Lombardii, a chcący odzyskać kapitały złożone w rękach przyjaciół, przy niemożności wyszukania pewnej drogi handlowej, użyli pośrednictwa podróżnych i pielgrzymów, przez których przesyłali piśmienne polecenia, w stylu krótkim i zwięzłym, aby kapitały powyższe opłacono, bądź im samym, bądź innym bliższym ich zamieszkania, skąd łatwiej odebrać je mogli. Wprowadzili potem użycie tych poleceń, weksle stanowiących, do Amsterdamu, miejsca głównego wówczas handlu, skąd rozszerzyły się po całej Europie”.

rzyły się odrębne republiki miejskie [Janczewski 1994, s. 5]. Zróznicowanie systemów pieniężnych poszczególnych miast wymuszało wytworzenie instrumentów wymiany pieniądza dla osób zajmujących się handlem i podróżujących.

Czynność wymiany pieniędzy (tzw. *cambium*) miała początkowo charakter wymiany odręcznej (tzw. *cambium manuale vel minutum*). Trudności w odręcznej wymianie walut spowodowały jednak zawieranie umów, w których bankier zobowiązywał się do zapłaty wierzycielowi w oznaczonym miejscu i czasie określonej sumy pieniędzy. Umowa ta miała początkowo formę aktu notarialnego, lecz bankier dołączał do niej dodatkowo własne pismo potwierdzające treść zawartej umowy. Po pewnym czasie prywatne dokumenty bankierskie uznano za wystarczająco wiarygodne, by można było zrezygnować z aktu notarialnego, i do nich ograniczała się dokumentacja dokonanej transakcji [Machnikowski 2009]. Dokument ten, wystawiany przez bankiera i obejmujący przyrzeczenie zapłaty oznaczonej sumy w określonym terminie i miejscu, uważa się za pierwowzór weksla własnego (suchego) [Pietrzycki 1886, s. 27]. Weksel pierwotny był więc w ścisłym związku z zamianą pieniędzy [Ściborski 1912, s. 75]. Siedzibą pierwszych zamieniaczy, czyli „campsorów”, którzy pośredniczyli w wymianie pieniędzy, były Włochy. Pierwsze znane przykłady weksla własnego pochodzą z północnych Włoch z lat 1193, 1197, 1207 i 1248 [Lubiński 1923, s. 54].

Wraz z rozwojem handlu, coraz częściej zdarzało się również, że kupiec potrzebował „obcych pieniędzy” nie w tym mieście, w którym składał gotówkę, ale w zupełnie innym, do którego udawał się w interesach handlowych. Spowodowało to zastosowanie weksli z miejscem zapłaty innym niż miejsce wystawienia. „Były one dla świata handlowego bardzo potrzebne celem uniknięcia kosztów i niebezpieczeństw, grożących wówczas kupcowi, któryby z jednego miejsca handlowego na drugie chciał przewozić gotówkę, oraz celem zaopatrzenia się w obcą monetę na tym właśnie targu, gdzie się jej potrzebowało. Potrzebę tę zaspokoić mogli bankierzy włoscy, którzy opanowali wszystkie znaczniejsze miejsca handlowe i wszędzie mieli albo zastępców (zakłady filialne), albo też samodzielnych członków swego cechu (socii). Organizacja ta pozwalała bankierowi np. z Genui przyrzec zapłatę w Paryżu, jeżeli tam miał zastępcę” [Powszechna Ustawa 1900, s. 1]. Do dokumentu obejmującego zobowiązanie do zapłaty bankier dokonujący wymiany dołączał list skierowany do swojego partnera rezydującego w miejscu, do którego udawał się wierzyciel, w którym to liście polecał partnerowi wypłatę wierzycielowi odpowiedniej sumy [Machnikowski 2009]. Dokument taki zabezpieczał z jednej strony wypełnienie zobowiązania przez osobę obarczoną

poleceniem w tym względzie ze strony bankiera, z drugiej zaś strony stanowił dla wierzyciela dodatkowy dowód jego uprawnienia do otrzymania waluty². Niezależnie od tego bankier zawiadamiał osobę mającą dokonać wypłaty o wystawieniu zobowiązania (tzw. *aviso*) [Janczewski 1994, s. 7].

Dało to początek drugiemu rodzajowi weksla, tj. weksłowi przekazowemu (zwanemu również wekslem ciągnionym, zadany, trasowanym), którego pierwszy znany przykład pochodzi z roku 1335, i instytucji przyjęcia weksla (akceptu).

Ówczesnie weksel był definiowany jako „pismo krótkie i zwięzłe, podług formy prawem przepisanej, przez które jedna osoba poleca drugiej, w innym mieście mieszkającej, aby w oznaczonym czasie zapłaciła osobie trzeciej w wexlu wyrażonej, lub na jej polecenie, pewną summę pieniężną, równą co do wartości tej, jaką otrzymała, w gotówce, w towarach, w porachunku, lub innym jakim sposobem. Do utworzenia więc wexlu trzy osoby są potrzebne: jedna, która odbiera wartość, będącą powodem do utworzenia wexlu, czyli do jego wystawienia, i która dla tego nazywa się wystawcą wexlu (wystawicielem, *trassantem*); druga, która też wartość wypłaca w innym mieście, zwana wystawionym (przekazanym, czyli *trasatem*); trzecia wreszcie, która dostarczywszy wartości, korzysta z tej wypłaty, czyli posiadacz wexlu (wekslobiorca, czyli *remitent*)” [Ściborski 1912, s. 77; Powszechna Ustawa 1900, s. 2]. „Właściwie nawet dwie osoby z początku wexel tworzą, wystawca i posiadacz wexlu, trzecia wystawiony, dopiero później przez swe zezwolenie, czyli przez akceptację wekslu, do umowy niejako przez ten wexel zawieranej przystępuje” [Zubelewicz 1846, s. 183].

Weksel trasowany mógł już służyć do bardziej skomplikowanych operacji gospodarczych niż prosta wymiana waluty, zaczął więc wypierać weksel własny, mający charakter raczej prostego stwierdzenia długu i wskutek tego nadający się do operacji lichwiarskich.

Wraz z rozwojem weksla, który – jak już wspomniano – w początkowym okresie najściślej związany był z działalnością bankierów trudniących się wymianą pieniędzy, powstawały coraz bardziej jednolite normy dla weksli.

² List ten określano terminem „trata” (od wyrazu włoskiego *trarre* – ciągnąć). Z biegiem czasu, ponieważ trata zawierała wszystkie istotne składniki zobowiązania wekslowego, a więc oznaczenie osoby mającej zapłacić (tzw. *trasata*), polecenie wypłaty oznaczonej sumy pieniężnej, miejsce i datę płatności, miejsce i datę wystawienia, wreszcie potwierdzenie otrzymania równowartości sumy wekslowej, zaczęto się posługiwać samą tratą z pominięciem właściwego zobowiązania sporządzonego w formie notarialnej, tym bardziej że trata podpisana przez bankiera uważana była za dokument mający pełną moc dowodową w sądach kupieckich [Janczewski 1994, s. 7].

Temu ujednoliceniu form wekslowych i sposobu ich traktowania sprzyjały wielkie jarmarki, odbywające się w Europie Zachodniej, zwłaszcza we Francji. Należy nadmienić, że z biegiem czasu powstały nawet specjalne jarmarki wekslowe (np. w Lugdunie lub w Besancon), na które zjeżdżali się bankierzy przywożący ze sobą weksle wystawione na różne miejscowości, wymieniając je i dokonując za ich pomocą wzajemnych rozrachunków [Janczewski 1994, s. 7], co zwiększało przede wszystkim zakres obrotu wekslowego.

Wykształcenie się na przełomie XVI i XVII wieku instytucji indosu³ (z włoskiego *indosso* – na grzbiecie), czyli uproszczonego sposobu przeniesienia weksli (praw w nich zawartych) przez adnotację złożoną na odwrocie weksla i wydanie go nabywcy, było prawdziwą rewolucją [Machnikowski 2009] i miało szczególne znaczenie dla rozwoju weksla. Dzięki instytucji indosu pierwotny wierzyciel sumy wekslowej (pierwszy właściciel weksla) zyskiwał możliwość rozporządzenia wekslem, a więc np. przekazania go tytułem zapłaty swemu wierzycielowi, ten znów z kolei swojemu itd. „Wypis taki na tylnej stronie weksłu, lub na przedłużeniu umieszczony – określany był zlewkiem, indosem, indosamentem, żyrem, cesją, albo przelewem. Odstępujący własność sumy wekslowej określany był zlewcą, indosantem, żyrantem, ten zaś, na którego prawo własności przeszło, i który w zlewku imiennie wyrażony został – indosatem, indosatarjuszem, żyrantem” [Pietrzycki 1886, s.28].

Weksel stawał się w ten sposób papierem na zlecenie, tj. dokumentem, w którym dłużnik przy samym jego wystawieniu zobowiązywał się odpowiadać zarówno wobec pierwotnego właściciela, jak i każdego z następnych prawnych posiadaczy dokumentu. Jednocześnie każdy z indosantów ustępujących weksel nowemu wierzycielowi (indosatarjuszowi) stawał się współodpowiedzialny za zapłatę sumy wekslowej.

Z chwilą rozpowszechnienia się indosu jeszcze bardziej zmalała rola bankierów jako pośredników wekslowych [Janczewski 1994, s. 8]. Co prawda podejmowano prawne kroki mające na celu ograniczanie możliwości obrotu wekslami za pomocą zakazów indosowania (inspirowanych zapewne przez bankierów pozbawionych dotychczasowego dochodu z pośrednictwa), jednakże indos rozpowszechnił się bardzo szybko, a weksel stał się przedmiotem wymiany handlowej i zaczął pełnić funkcję środka zapłaty. W miarę bowiem wzrastającego obrotu handlowego kupcy zaczęli sami wystawiać weksle na pokrycie zobowiązań dłużnych względem swych dostawców i innych wierzycieli, dzięki zaś łatwości, z jaką można było weksel puścić w obieg drogą

³ Najstarszy znany przykład pochodzi z roku 1600 [Powszechna Ustawa 1900, s. 3].

indosu, stał się on papierem wartościowym przechodzącym z rąk do rąk, aż do terminu płatności. Miało to co prawda korzystny wpływ na gospodarkę, jednakże stosowanie weksli jako formy kredytu, łatwość pozyskania go powodowały lekkomyślne, często na lichwiarskich warunkach, zadłużanie się (zwłaszcza tych, którzy handlem się nie zajmowali – przede wszystkim szlachty). W połączeniu z surowymi regułami egzekucji długów wekslowych stanowiło to poważne zagrożenie społeczne. Zarówno Kościół, jak i organizacje państwowe podejmowały więc inicjatywy zmierzające do ograniczenia możliwości wystawiania weksli własnych, służących głównie uzyskaniu kredytu (m.in. bulla Piusa V z 1590 r. zakazująca wystawiania takich weksli czy polska konstytucja sejmowa z 1780 r. zabraniająca wystawiania weksli przez szlachtę) [Machnikowski 2009; Janczewski 1994, s. 7].

2. Rozwój prawa wekslowego

Jak już wspomniano we wcześniejszych rozważaniach, reguły rządzące obrotem wekslowym miały pierwotnie charakter zwyczajowy. Ponieważ weksel, zwłaszcza trasowany, był dokumentem przeznaczonym do obrotu w różnych miejscach, często przekraczając granice państw, istotną potrzebą było ustalenie w miarę jednolitych zasad zaciągania i wykonywania związanych z nim zobowiązań. Zasadniczą rolę w ukształtowaniu i ujednoliceniu stosowanych zasad w obrocie wekslowym odegrały wspomniane jarmarki wekslowe, odbywające się w różnych miastach na terenach dzisiejszych Francji i Włoch już od XII wieku [Machnikowski 2009]. Na jarmarkach tych ukształtowały się najważniejsze zasady prawa wekslowego, tj. „przyjęcie weksla, protest i zwrotne poszukiwania, a jako środek do tego weksel zwrotny (adresowany do zwrotnie zobowiązanego, który na jarmarku nie był obecny), wyręczenie wekslowe, rygor wekslowy formalny i materalny, oraz przedawnienie wekslowe” [Powszechna Ustawa 1900, s. 2–3]. Specjalni sędziowie cechowi, którzy mieli szerokie kompetencje nadane przez miejscową władzę, rozstrzygali bowiem powstające spory od razu na miejscu.

Początkowo reguły zwyczajowe były zawarte w statusach kupieckich (*statuta mercatorum*) i prawach miejskich. Prawo państwowe regulujące obrót wekslowy pojawiło się na początku XVII wieku w państwach niemieckich (pierwsza była hamburska ustawa z 1603 roku), a w wieku XVIII stało się powszechne w całej niemal Europie (m.in. we Włoszech, Francji, Szwecji, Austrii, Rosji i w Polsce). Pierwszą kodyfikację prawa wekslowego o zasięgu ogólnopaństwowym znajdujemy w wydanej we Francji w roku 1673 „Ordonnance

du commerce”, a następnie w kodeksie handlowym Napoleona z 1807 roku. Jak podaje F.A. Zubelewicz [1846, s. 184], w Polsce przepisy prawa wekslowego były „objęte w prawie handlowem, podobnem jak we Francyi, od r. 1811 zaprowadzonym”. Pierwszą ogólnopanstwową regulacją prawa wekslowego w Polsce była konstytucja sejmowa z 13 kwietnia 1775 roku o tytule „Ustanowienie prawa wekslowego”. Wcześniejsze regulacje miały charakter lokalny. Gdańsk swoją ustawę wekslową uchwalił 8 marca 1701 roku, a Elbląg w 1758 roku. Konstytucja sejmowa z 1775 roku to pierwsza polska powszechna regulacja prawna. Powszechna z tego względu, że nie ograniczała się ona do stanu szlacheckiego. Dotyczyła wszystkich mogących brać udział w obrocie wekslowym [Bratkowski 2010, s. 238].

Upowszechnienie się obrotu wekslowego spowodowało, że prawo wekslowe przestało być składnikiem prawa stanu kupieckiego, względnie jednolitego w całej zachodniej Europie. Powstające regulacje krajowe zaczęły się różnić między sobą w istotnych punktach i mimo że akty wcześniejsze wpływały na treść późniejszych, nie udało się uniknąć zróżnicowania obowiązujących systemów prawa wekslowego [Machnikowski 2009]. Pod koniec XIX wieku można było już mówić o istnieniu trzech głównych typów ustawodawstw wekslowych: francuskim, niemieckim i angielskim, różniących się między sobą zarówno ujęciem istoty weksla, jak i sposobem rozstrzygania poszczególnych zagadnień związanych z obiegiem weksla i dochodzeniem roszczeń wekslowych [Janczewski 1994, s. 10].

Spowodowało to podjęcie prac dążących do ujednolicenia prawa wekslowego, co zgłoszono w roku 1863 na kongresie National Association for the Promotion of Social Science w Genewie. Następnie prace przygotowawcze toczyły się na forum Instytutu Prawa Międzynarodowego [Machnikowski 2009]. Prace te uwieńczone zostały zwołaną w roku 1910 pierwszą konferencją międzynarodową w Hadze, podczas której opracowano wstępny projekt ujednoliconego prawa, a następnie, po konsultacjach wewnątrzpaństwowych, na drugiej konferencji w 1912 roku dokonano zmian w projekcie wstępnym oraz ostatecznie uchwalono jednolity projekt prawa wekslowego. Projekt ten oparty był w przeważającej mierze na niemieckim modelu prawa wekslowego. Konwencja haska nie została jednak ratyfikowana przez strony z powodu wybuchu I wojny światowej. Po jej zakończeniu z inicjatywy środowisk gospodarczych (uczestników konferencji finansowej w Brukseli w 1920 roku i kongresu Międzynarodowej Izby Handlowej w Brukseli w 1925 roku) wznowiono prace nad ujednoliceniem prawa wekslowego [Machnikowski 2009; Janczewski 1994, s. 10], które zakończyły się uchwaleniem w dniu 7 czerwca 1930 roku na międzynarodowej konferencji w Genewie trzech konwencji.

Wśród państw, które podpisały konwencję genewską, zobowiązując się do wprowadzenia w życie uchwalonego projektu, była również Polska.

Należy nadmienić, że prace nad ujednoliceniem przepisów wekslowych w Polsce były podejmowane już wcześniej. W dniu 14 listopada 1924 roku ukazało się rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej, mocą którego zostało wprowadzone nowe prawo wekslowe, oparte niemal w całości na projekcie haskim. Po uchwaleniu konwencji genewskich i przystąpieniu do nich Polski zaszła konieczność zmiany przepisów prawa wekslowego. W związku z tym został opracowany przez Komisję Kodyfikacyjną nowy projekt prawa wekslowego, wprowadzający zmiany uzgadniające dotychczasowe prawo wekslowe z 1924 roku z projektem genewskim [za: Janczewski 1994, s. 10]. W wyniku podjętych prac, 28 kwietnia 1936 roku uchwalono nowe prawo wekslowe, obowiązujące od 1 lipca 1936 roku [Ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 r.].

3. Rodzaje stosowanych weksli i ewidencja obrotu wekslowego na przełomie XIX i XX wieku

W zarysie rozwoju weksla w punkcie pierwszym niniejszego artykułu przedstawiono podstawowe rodzaje weksli stosowanych od początku jego powstania, czyli od połowy XII wieku. Pierwowzorem weksla był omówiony już weksel własny, określany również jako weksel suchy. Wystawca weksla zobowiązywał się w nim sumę oznaczoną na wekslu w miejscu wypłaty sam wypłacić. W wieku XIII powstał weksel przekazowy, zwany również ciągnionym, zadany. W wekslu tym wystawca powołuje do wypłaty osobę trzecią. Weksle ciągnięte nazywane są również tratami (Tratten), a przyjęciem opatrzone akceptami (Accepte) [Pietrzycki 1886, s. 27].

W wieku XVI wykształciła się instytucja indosu i powstały weksle indosowane. Gdy zachodziła potrzeba wystawiania tego samego weksla w kilku egzemplarzach, nosiły one nazwę: weksel pierwszy (Prima), drugi (Secunda), trzeci (Tertia), czwarty (Quarto) itd.; jeżeli zaś wystawiano tylko jeden egzemplarz, nazywano go jedynym (Sola – Wechsel) [Pietrzycki 1886, s. 29].

Biorąc pod uwagę termin płatności, rozróżniane były [Pietrzycki 1886, s. 29]:

- weksle dzienne, „jeżeli brzmią na dzień dokładnie oznaczony”,
- weksle datowe, „gdy są płatne w pewnym dniu po wystawieniu”,
- weksle okazowe, „gdy są płatne albo za okazaniem (a vista), lub pewnego dnia po skutecznym okazaniu, na koniec”,
- weksle jarmarkowe, „gdy są płatne w pewnym miejscu w czasie odbywającego się tam jarmarku”.

Ze względu natomiast na miejsce wypłaty rozróżniano: weksle miejscowe, płatne w miejscu, w którym były wystawione, weksle krajowe i weksle zagraniczne. Weksle zagraniczne określane również były jako dewizy i nosiły najczęściej nazwy od wielkich miast handlowych i giełdowych, w których były płatne, np. paryskie, londyńskie, petersburskie, wiedeńskie, genueńskie itp.; były głównym środkiem wypłat w obrotach handlowych odbywających się między dwoma krajami. Wekslem domicyliowanym albo umiejscowionym nazywano natomiast taki weksel ciągniony, w którym wystawiciel albo trasat wyznaczał do wypłaty miejsce różniące się od miejsca zamieszkania trassata, a w wekslu własnym miejsce różne od miejsca zamieszkania wystawiciela. „Kto miejsce wypłaty na wekslu przepisuje, zowie się domicyliantem, a kto za trassata lub akceptanta wypłatę na tem drugim miejscu skutecznić ma, domicyliatem” [Pietrzycki 1886, s. 32].

W przedsiębiorstwach handlowych i przemysłowych dla księgowania transakcji wekslowych stosowano następujące rachunki [Skrzywan 1931, s. 35; Lipiński 1907, s. 43–53]: Weksli obcych (remesy), Weksli własnych (akcepty), Weksli trasowanych (traty), Weksli protestowanych, Weksli zdyskontowanych.

Rachunki weksli obcych służyły do ewidencji operacji dokonywanych weksłami, otrzymanymi od odbiorców jako pokrycie należności za towary.

Zobowiązania weksłowe dzielone były zazwyczaj w księgowości na sola weksle, wystawione na nas, i na ciągnione – trasowane na nas. Odpowiednio do tego prowadzone były rachunki weksli własnych i trat. Częstą praktyką było jednakże łączenie tych rachunków w jeden wspólny rachunek akceptów [Skrzywan 1931, s. 36]. Traty ciągnione przez nas na inne osoby lub firmy zaliczane były do weksli obcych.

Obroty weksłowe księgowano w sumach nominalnych weksli. Dyskonto, koszty, prowizje obliczano osobno i przeprowadzano przez „rachunki Procentów, Kosztów Handlowych i Prowizyj”.

Ponieważ salda rachunków wekslowych figurowały w bilansie w sumach nominalnych weksli, podczas gdy w momencie sporządzania bilansu aktywa (weksle obce) i pasywa (akcepty) były w rzeczywistości mniejsze na skutek pomniejszenia o dyskonto od dnia sporządzenia bilansu do dnia płatności weksła, więc dla wyrównania tej niedokładności uwidaczniane było w bilansie na rachunku procentów dyskonto weksli, tzw. Rezerwy procentów od weksli obcych lub akceptów [Skrzywan 1931, s. 38]. Suma dyskonta figurowała po przeciwnej stronie bilansu niż weksle, do których się dyskonto odnosiło (rysunek 1).

D ^t	Bilans	C ^t
Weksle Obce	Weksle Własne	
Procenty	Traty	
(rezerwa procentów od weksli własnych i trat)	Procenty	
	(rezerwa procentów od weksli obcych)	

Rysunek 1. Bilans z uwzględnieniem weksli własnych i obcych

Źródło: [Skrzywan 1931, s. 38].

Rezerwy procentowe mogły przejść na rachunek bilansu zamknięcia również pośrednio, przez rachunek Procentów Okresów Przyszłych i Przeszłych lub rachunek Różnych (subkonto „Procenty okresu przyszłego”). Stosowano również pomocnicze księgi wekslowe, tj.:

- kopiał wekslowy – księgę służącą do dokładnego kopiowania tekstu weksla (rysunek 2),
- księgę wekslową – prowadzoną dwustronnie, dla ustalenia remanentów weksli oraz obrotu wekslowego⁴ (rysunek 3),
- obligo wekslowe – dla kontroli zadłużenia wekslowego klientów (rysunek 4).

Wszystkie te księgi prowadziło się osobno dla weksli obcych, osobno dla akceptów.

Przykład księgowania obrotów wekslowych na początku XX wieku przedstawiono za Lipińskim [1907, s. 53–55] na rysunku 5.

Wraz z rozwojem rachunkowości i wprowadzaniem kolejnych regulacji prawnych po II wojnie światowej, a co za tym idzie zmianami, jakie nastąpiły w sprawozdawczości finansowej, zmianie uległo nazewnictwo, jak również sposób prezentacji w bilansie, jednakże ujęcie ewidencyjne obrotu wekslowego niewiele się zmieniło. Oczywiście, posługujemy się innymi określeniami, znikło określenie „procentów”, które obecnie ujmowane są jako koszty bądź przychody finansowe, ale zasady ujęcia księgowego poza zmianami wynikającymi z regulacji prawnych i uszczegółowieniem, zwłaszcza w zakresie ponoszonych kosztów i uzyskiwanych przychodów, są zbliżone [Gabrusewicz 2011, s. 188–189].

⁴ Szerzej problematykę tę porusza również T. Lulek [1932, s. 69–79].

[illegible]

Nr bieżący weksla	Data wystawienia	Suma	Płatność		Komu	Zlecenie	Poręczenie	Domicyl	Uwagi
			Miejsce	Data					
Kopiał akceptów									

Rysunek 2. Kopiał wekslowy

Źródło: [Skrzywan 1931, s. 301]

Wzór księgi wekslowej																			
Nr	Jaka waluta	Suma	Data płatn.		Trasat		Data wystaw.		Miejsce wystawie	Na czyje zlecenie	Przyjęty		Oddany		Uwagi				
			Zł.	g.	Miesiąc	dz.	Nazwisko	Miejscow.			Miesiąc	dz.	Wystawca	Miesiąc		dz.	od kogo otrzymano	Fol.	Miesiąc
1	Zł.	895	0	192	5 M.	Lipniński	Łódź	192	Paźd.	5 R. Krawczyk	Gdańsk								
2	Zł.	740	50	Lisop.	15 B	cia Dąb	Bęłzin	Sierp.	15	Sami	własne								
3	Zł.	1518	0	Grudz.	10 P.	Hanecki	Lublin	Wrzes.	10	Sami	własne								
4	Zł.	320	0	Grudz.	15 A.	Masalski	Warszawa	Wrzes.	15	Kramarzewski	Haliż	P. Stefański							
5	Zł.	450	0	Syczeń	5	Smolarski	Bydgoszcz	Paźd.	5	R. Jasiński	Gdańsk	Gafniński							
6	Zł.	795	0	Syczeń	10	Napiórkowski	Kraów	Paźd.	10	A.K. Osty	Suwałki	A.K. Osty							

Wzór księgi dla akceptów (weksli własnych)														
Nr	Jaka waluta	Suma	Data płatn.		Data wystaw.		Wystawca		Miejsce wystawie.	Na czyje zlecenie	Data przyjęcia	Folio		Uwagi
			Zł.	g.	Miesiąc	dz.	Miesiąc	dz.				Miesiąc	dz.	
1	Zł.	1180 0	192	28	192	Sierp.	30	E. Rymarski	Łódź	E. Rymarski	192	10	Inw. 2	
2	Zł.	924 80	Grudz.	7	Wrzes.	7	M. Więckowski i S-ka	Bytom	M. Więckowski i S-ka	M. Więckowski i S-ka	Wrzes.	12	Inw. 2	
3	Zł.	1053 50	Syczeń	15	Wrzes.	15	H. Herman	Łódź	Bank Międzynarodowy	Bank Międzynarodowy	Wrzes.	17	Inw. 2	

Rysunek 3. Księga wekslowa

Źródło: [Lubiński 1923, s. 60–61]

Obligo wekslowe									
Nazwisko klienta									
Dt									
Rok	miesiąc	Data	Suma weksla	Wystawca	Uwagi	Rok	miesiąc	Data	Suma weksla
Uwagi	Miejsce płatności	Data płatności	Wystawca	Suma weksla	Data	Rok	miesiąc	Data	Suma weksla

Rysunek 4. Obligo wekslowe

Źródło: [Skrzywan 1931, s. 301]

Remisy w portfelu				Weksle otrzymane do inkasa z Banku Handlowego w Warszawie						
D	K			D	K					
1	1	1 000	-	3	101	300	-			
	2	2 000	-		102	400	-			
	3	3 000	-		103	600	-			
	4	800	-		pozostałość	103	600			
2	5	1 200	-			1 300	-			
	6	2 500	-							
	7	4 000	-							
	8	5 000	-							
	pozostałość		-							
	9	750	-							
		20 250	-							
				Weksle posłane do inkasa do Banku Handlowego w Warszawie						
5	4	800	-	5	4	800	-			
	5	1 200	-		5	1 200	-			
	6	2 500	-		pozostałość	6	2 500			
						4 500	-			

Kasa				I. Wirski w/m		Procenty i koszty	
D	K	D	K	D	K	D	K
2	315 -	2	14 250 -				
6	3 000 -	10	2 800 -	1	6 000 -	4	315 -
	400 -						12
12	2 000 -						3 50
	6 20						
	3 50						

Bilans			
D	K	D	K
Remesy w portfelu	6 000 -	Bank Handlowy w Warszawie	
wexł. Poř. do ink. Do B.H. W.	2 500 -	za nadesłane do ink. Wexle	600 -
Wexle protestowane	1 200 -		
Koszty protestu	4 50		
Wexle otrzymane do inkasa	600 -		

Objaśnienia:

- Otrzymujemy od I. Wirskiego na pokrycie długu 3 wexle: № 1 na rb. 1000, №2 na rb. 2000 i №3 na rb. 3000.
- Kupujemy od J. Majera za gotówkę 6 wexli: №4 rb. 800, №5 rb. 1200, №6 rb. 2500, №7 rb. 4000, № 8 rb. 5000 i №9 rb. 750.
- Procentów i kosztów pobieramy rb. 315.
- Otrzymujemy z Banku Handlowego w Warszawie do inkasa 3 wexle: №101 rb. 300, №102 rb. 400 i №103 rb. 600.
- Dyskontujemy w Banku Handlowym w Warszawie na pokrycie należności 3 wexle: №2 rb. 2000, №7 rb. 4000 i № 9 rb. 750. Bank pobiera od nas dyskonta i kosztów rb. 85.
- Posyłamy do inkasa do Banku Handlowego w Warszawie remesy: № 4 rb. 800, № 5 rb. 1200 i №6 rb. 2500.
- Wpływa należność za remesy: № 3 rb. 3000 i №102 rb. 400.
- Mija termin płatności wexli № 2 rb, 2000,i №7 rb. 4000.
- Bank Handlowy w Warszawie zwraca nam z protestem wexel №2 rb. 2000, obciążając nasz rachunek zarówno należnością za wexel, jak i kosztami protestu w kwocie rb. 6,20.
- Otrzymujemy z Banku Handlowego w Warszawie zawiadomienie o wpływie należności za wexel №4 rb. 800.
- Zwracamy Bankowi Handlowemu w Warszawie zaprotestowany wexel №101 rb. 300. Za koszty protestu zapłaciliśmy rejentowi gotówką rb. 2,80 i obciążamy Bank Handlowy w Warszawie tąż sumą.
- Bank Handlowy w Warszawie zwraca nam z protestem wexel № 5 rb. 1200 i obciąża nas za koszty protestu kwotą rb. 4,50.
- Wirski wpłaca nam gotówką należność za protestowany wexel №2 rb. 2000, za koszty protestu rb. 6,20 i procent od daty płatności wexlu do dnia zapłaty rb. 3,50.

Rysunek 5. Przykład księgowania obrotów wexlowych

Źródło: [Lipiński 1907, s. 54–55]

Zakończenie

Na podstawie analizy literatury przedmiotu można stwierdzić, że poczynawszy od XII wieku, następował znaczący rozwój zastosowania weksla, najpierw jako środka wymiany, a następnie jako papieru wartościowego. Wraz z rozwojem handlu weksel zyskiwał na znaczeniu i upowszechniał się, a co za tym idzie powstawały kolejne jego odmiany. W wieku XVII, wraz z rozpowszechnieniem się indosu, nastąpił znaczący rozwój weksla, który stał się przedmiotem wymiany handlowej, zaczął pełnić funkcję środka zapłaty i zaczął podlegać stopniowo regulacjom państwowym. W drugiej połowie XIX wieku podjęto prace nad ujednoliceniem prawa wekslowego, które kontynuowano w okresie międzywojennym.

Jak wspomniano, obecnie obowiązującą ustawą jest Ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 roku „Prawo wekslowe”. Od tamtej pory nie nastąpiła zmiana ustawy, chociaż znacząco zmieniła się rola weksla. Obecnie weksel nie służy już bowiem jako środek płatniczy. Nie używamy go do płacenia naszego zobowiązania za towar. W ostatnim czasie, jeżeli weksle są wystawiane, to zupełnie w innych okolicznościach. Najczęściej są to weksle in blanco, służące jako zabezpieczenie spłaty długu, np. pożyczki. Jeszcze parę lat temu były stosowane jako zabezpieczenie płatności przy realizacji projektów unijnych, ale obecnie od tego też się odchodzi. Mamy więc coraz rzadziej do czynienia z tym papierem wartościowym z jednej strony i formą zobowiązania z drugiej.

Znacząco uproszczone zostało również ujęcie weksli w bilansie. Ograniczono je do wyszczególnienia z jednej strony weksli obcych jako składnika aktywów pieniężnych w inwestycjach długo- bądź krótkoterminowych, z drugiej zaś strony bilansu jako zobowiązania wekslowe. We współczesnym bilansie nie znajdziemy też „procentów ani dyskonta”, które ujęte są w odpowiednich pozycjach przychodów i kosztów w rachunku zysków i strat. Wraz z rozwojem gospodarki rachunkowość staje się coraz trudniejsza, wymaga poszerzania horyzontów, zaznajamiania się z nowymi rozwiązaniami. Od kilku lat weksel traci na znaczeniu, wypierany przez inne instrumenty finansowe, jednakże warto pamiętać, że w przeszłości odgrywał istotną rolę w handlu i był powszechnie stosowanym rozwiązaniem.

Bibliografia

- Bratkowski, S., 2010, *Nieco inna historia cywilizacji. Dzieje banków, bankierów i obrotu pieniężnego*, Veda, Warszawa.
- Janczewski, S., 1994, *Prawo wekslowe i czekowe*, Zrzeszenie Prawników Polskich, Warszawa.
- Lipiński, S., 1907, *Zasady Buchalteryi*, Nakładem b. Wychowanców Szkoły Handlowej im. Leopolda Kronenberga, w księgarni E. Wende i S-ka, Warszawa.
- Lisak, A., 2015, *Prawo wekslowe: ile zostało weksla w wekslu*, Rzeczpospolita, 27 września, <http://www.rp.pl/Rzecz-o-prawie/309279968-Prawo-wekslowe-ile-zostaloweksla-w-wekslu.html>, [dostęp: 10.01.2016].
- Lubiński, H., 1923, *Księgowość (Buchalteryja) podwójna włoska*, Łódź – Katowice – Ludwik Fiszer, Warszawa – Tow. „IGNIS” E. Wende i Sk-a, Poznań – Fiszer i Majewski.
- Lulek, T., 1932, *Zasady nauczania rachunkowości*, Drukarnia „Orbis”, Kraków.
- Machnikowski, P., 2009, *Prawo wekslowe*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa, <http://pl.scribd.com/doc/56412516/Machnikowski-Prawo-wekslowe-2009#scribd> [dostęp: 10.01.2016].
- Pietrzycki, E., 1886, *Nauka teoretyczna i praktyczna rachunkowości czyli buchalterji kupieckiej pojedynczej i podwójnej*, t. 1, Nakładem Księgarni J. Leona Pordesa, Lwów.
- Powszechna Ustawa Wekslowa wraz z innemi ustawami i rozporządzeniami odnoszącymi się do prawa wekslowego, orzeczeniami Sądów Najwyższych i przeglądem ustawodawstwa zagranicznego* wydana przez Dr Stanisława Wróblewskiego docenta Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1900, Księgarnia L. FROMMERA, Kraków.
- Gabruszewicz, W. (red.), 2011, *Rachunkowość finansowa dla profesjonalistów*, 2011, SKWP, Warszawa.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 listopada 1924 roku „O prawie wekslowem”, Dz.U. nr 100, poz. 926.
- Skrzywan, S., 1931, *Zasady księgowania w przedsiębiorstwach handlowych, przemysłowych i bankowych*, Wydawnictwo M. ARCTA w Warszawie, Warszawa.
- Ściborski, A., 1912, *Podręcznik do nauki rachunkowości ogólnej i państwowej*, Nakładem Wydawcy według wykładów radcy Dworu Tadeusza Klusik-Orzechowskiego, z drukarni Szczęsnego Bednarskiego we Lwowie, Lwów.
- Ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 r. – Prawo wekslowe, Dz.U. nr 37, poz. 282.
- Zubelewicz, F.A., 1846, *Rachunkowość handlowa w ważniejszych jej zastosowaniach*, Drukarnia Banku Polskiego, Warszawa.